

DIÁRIUM

Debreczeni József széljegyzetei

SZÍNHÁZ EGY ANTOLOGIA KÖRÜL

Az új belgrádi kisszínház: az „Atelier 212” elnevezésű kísérleti színpad évvégén érdekes kezdeményezéssel lepte meg a fővárosi közönség legigényesebb rétegét. Különleges irodalmi estet rendezett s vonzóerő gyanánt „törvényszéki tárgyalás” drámai keretébe helyezte egy új, szerb költői antológia kritikai, helyesebben kritikus megvitatását. A vádlottak padján az antológia összeállítója, Zoran Misics ismert belgrádi író ült, az ügyész tisztében Eli Finci műbíró „lépett fel”, míg a védelmet Borisav Mihajlovics, a fiatal esztéta látta el. A színházi illúzió teljességét szolgálta Dusan Maticš író, mint az irodalmi törvényszék elnöke. A bizonyítékokat: versrészleteket és szemelvényeket hivatásos színészek recitálták

Maga a gondolat nem új. A kritika sincs eredendően a megnyilatkozás epikai alakzataihoz láncolva. Igénybe veheti a drámai formát. Különbö is sokat és sokszor próbálták az avangardista színpad történetében a drámai kifejezés eszközeivel tenni valósággá a hangulatot. A politika és kultúra napi eseményeinek színpadi kommentálása pedig egyenesen ősrégi dramaturgiai fogás. Újszerűségét hajszoló rendezők korán rájöttek, hogy események és azok középpontjában álló személyek szerepeltetése akár valóságosan, akár színpadi maszkkal alkalmazásával, megsokszorozza a hatást. Rados Novakovic filmrendező, a belgrádi kísérleti színpad művészeti vezetőjének érdeme, hogy megnemesítette a hagyományt. Nem valami tünékeny kultúrpszichológiát persziflál, hanem magát a komoly, sőt legkomolyabb irodalmat próbálja kelendőbbé tenni színházi külsőségek címkéjével. Az irodalom végső párlatát: az élményt így, a színház lombikjában elegyíteni a drámai élvezet két összetevőjével: a látvánnyal és akcióval tiszteletreméltó dramaturgiai elgondolás és bátor kezdeményezés.

Más kérdés, sikerült-e, sőt, sikerülhetett-e? A kiválasztott drámai csomóval: egy antológia objektív irodalmi és esztétikai értékének kiderítésével — aligha. Éli Finci, a vád képviselőjében azt vitatta, hogy az új versgyűjtemény, szakszerűtlenül, szeretetlenül, személyi és irányzati elfogultságok korlátai között készült, száz irodalmi esztendő legjellegzetesebb lírikusait kifeleli s így igazságtalan a tárgyalt korszakok költői és költészeti jellege iránt. Szűkíti, meghamisítja az egyetemes szerb poezis szinképét. Az antológia szerzője és a védő, ezzel szemben, a minőség elsőségét vitatták a mennyiséggel szemben. Kifejtették, hogy az antológia összeállítójának nem körképi bemutatás, hanem eleddig méltatlanul elfeledett, vagy alábecsült egyéniségek felfedezése a feladata. Hivatkoztak rá, hogy minden antológia szükségképpen hiányos, mert mindig kevés a bemutatásra szánt tér s az összeállító csupán annyit tehet, hogy a kevés teret, mely a véglegesült, úgyszólván klasszicizálódott remekművek bemutatása után fennmarad, a maga ízlése szerint válogatott olyan művekkel töltse be, melyek bizonyos értelemben — felfedezés számba mehetnek. Tehát inkább egy kisebbkaliberű, de önálló utakon járó egyéniség, mint tíz, pompázó rímzenét zengető epigon.

Mint látható, a kérdés eredendően eldönthetetlen. A színpadi tárgyalás se döntötte el. Mindkét részről tetszetős érvek sziporkáztak, a hallgatónak mégis az volt az érzése, hogy a drámai bonyodalom — bonyodalom maradt. Miért? Valószínűen, mert éppen egy antológia az a mű, melyet abszolút mértékkel mérni nem lehet. A szerintem ez: Több, minél több antológiát kell megjelentetni, hogy szükségmegoldás, mely a tárgyaláson sajnos, még nem is érintődött, minden ízlés, vérmérséklet és esztétikai világnézet megkapja a maga kedvenc virágát. Ugyanúgy, ahogy nincs mindenkit kielégítő irodalomtörténeti mű, ahogyan például, a magyar irodalomban Beóthy Zsolttól Szerb Antalig minden irányzat elmondta ítéletét mondjuk: Petőfiről, vagy Adyról, az antológia fogalma is decentralizálendő. Tessék sok antológiát szerkeszteni, az se baj, ha a maga területén valamennyi elfogult lesz. A sokból majd kialakul a közös kép is, mely sokszínű lesz ugyan, de mi teszi az irodalmat, ha nem a színek sokasága?

Az „Atelier 212” irodalmi estje közönség szempontból sikerült. Az érdeklődés szinte példátlan arányokban nyilvánult. Jegyhez jutni a kis színházban nehéz volt. Az érdeklődők százai rekedtek kívül, noha bent a teremben is, a rendszeresített 212 ülőhelyen kívül, minden talpalattnyi teret elfoglaltak a nézők.

POSTAI PANASZPOSTA

Nagyvárosi ember ritkán kerül jóismeretségbe a levélhordóval. Őt magát alig is látja, mindössze a levélszekrény tartalma emlékezteti rá. A postás idővel valami személytelen lényvé mosódik képzeletében. Az meg éppen ritkán jut eszébe, hogy az üdvözlteken, csókoikon, esetleg számlákon, vagy fizetési meghagyásokon kívül, mennyi bonyolult kezelést és fáradságos műveletet rejt a bélyeges boríték, melynek papírtorkát oly türelmetlen kegyetlenséggel szokás feltépni. Ugyan ki gondol rá, milyen hosszú és lázas utazás végállomását jelenti a kapu alatti szekrényke?

Magam, véletlenül ama kevesek közé tartozom, akik barátjuknak, sőt segítőtársuknak tekintik a kézbesítőt s így is viszonylanak személyéhez, munkájához egyaránt. Becsületos levélhordó barátom idestova két hétig emberfeletti munkát végzett. Degeszre duzzadt táskával, verejtékes homlokkal nyögte az újévi csúcsforgalmat. Nálam szokott leülni egy-két percre, hogy kifújja magát egy kicsit s szabaduljon a pukkadózó táska terhétől. Ki veheti zokon, hogy a lőtás-futás röpké légzőszüneteiben panaszra nyílt a szája? A szolgálat normális körülmények között is egyike a legnehezebbeknek. Nem látványos tevékenység, de, a maga enyhángúan tappogó mindennapiságában, annál fárasztóbb. Mostanában valóságos hegyek tornyosultak az elosztóhelységeken, kézbesítésre váró újévi szokványüdvözletekkel. Az alkalmazottak nem látszottak ki a papír közül. Eztendők óta nem jegyezték fel hasonló hullámát az írásbeli szívélyeskedésnek. Szó sincs róla, így képződik jelentékeny különjövedelem nagyszerű közszolgálati intézményünkben: a postán, de a társadalmi termelés országos rubrikájában mégiscsak meddő tétel az egész művelet sor. Fogy a finom karton, mostanában pláne a művészi illusztrációkkal ékes műlap, mely gondos munkát igényel, rohan a küldönc, kattog a bélyegátütő, telik a mozgóposta kocsija, görnyed az elosztó és lejárja lábát a kézbesítő.

Ertelmes fiatalember a postásom; az egész üres körforgást szépen át tudja tekinteni. Azt mondta, sokat gondolkozott mostanában, amíg túl a munkaidőn, alkonyatig dagasztotta a sarat üdvözltek ezreivel. Arról gondolkozott, mire és kinek jó voltaképpen ez a kartonroham, mellyel barátok és ismerősök döntik kölcsönös költésébe egymást és végső túlterheltségbe a postát.

Hiszen maga a gesztus iskolapéldája az üres alakiságnak. Annak a bizonyos formalizmusnak, melyet más területen annyit üldözünk és tőlünk telhetőleg irtunk.

Érdemben nem is igen tudtam válaszolni neki. Annyi bizonyos, hogy ez az üdvözltesdi-játék csaknem olyan tisztos multra tekint

vissza, mint maga a posta. Ugyancsak kétségtelen, hogy a játékban — mert játék az egész, — sok az atavisztikus, csökevényes vonás. Gratulálunk, mert nekünk is gratulálnak, gratulálunk, mert már lúdtollal működő öregapánk kötelességének tartotta a B. U. É. K. négy, semmitmondó betűjét odafreccsenteni a papír sarkába.

Mindez természetesen nem okol és nem igazol semmit. Társadalmunk nemcsak az egyenlőség és igazság, hanem, párhuzamban, az őszinteség irányában is fejlődik. Ha egyszer egyéni kapcsolatainkat is áthatja majd a feltétlen őszinteség, eltűnik a levélhegy. Egy kézzsoritás, karton és postabélyeg nélkül, néhány közvetlen szó egy bizalmas levélben, — ez lesz a jókívánságok elfogadott formája. Jóval kevesebben köszöntik majd egymást, mint mostanában, de hol iratott meg, hogy mindazok, akik egész évben nem emlékeznek egymásra, éppen egy kalendáriumi esemény alkalmával fedezzék fel szívüket? Akkor is csak a boritékozás néhány pillanatára.

Becsületes postás barátomnak ekkor talán kevesebb lesz a dolga újév táján, de a barátságoknak mindenesetre több lesz a — becsülete.

KISFIÚ A VONATLÉPCSŐN

Valami végtelen nyomorúság szorongó érzése rohant át rajtam, amikor a közelmúlt napjaiban, a budapesti rádió hírszolgálatát hallottam. „Rendőrségi hírek” volt szürke gyűjtőcíme az eseményhalmaznak, mely, hasonlóan a felszaggatott utcák szeméthegeyeihez, a sebesült lélek romjaiból rakódott le. E napok rendőrségi hírcsokra is olthatatlanul fájdalmas és gyógyíthatatlanul szomorú, mint a kor, melyből sarjadt. Olyan dolgokról számolt be a rendőri krónika, aminek meg se eshettek volna a földrengéses háttér nélkül. Aminők tegnap egyszerűen elképzelhetetlenek tűntek. Egy torzult arc, félmeztelen, mezítlábas élet beismerő vallomásai sorakoztak a jegyzőkönyvekben. Szadista kegyetlenkedésekkel véghezvitt gyilkosságok, fosztogatások, amilyenekről sohasem hallottunk, tömeges eltűnések, hogy az embernek olyan érzése támadt: Wells, nekibőszült „Láthatatlan embere” szabadult a könyvből a vériszapos kövezetre! . . . Kézigránáttal szaladgáló kiskorúak, kapualjak mélyén bitangoló géppisztolyok, ismeretlen halottak, akiknek még a temető csendje se jut ki . . .

Így, a rádió krónikáján keresztül, lebbent szobámba egy mai magyarországi kisfiú, egy nyolc éves kisfiú tépett, fázó lelke is, mint

legdöbbenetesebb dokumentum, valamennyi dokumentumok között. Azt sugározta egy nap a rádió, hogy ezt a kínlódo kis életet, ezt a pöttömnyi gyereket, akinek nevét is kibetűzte a bemondó, a pályaudvaron szedték le a vonat lépcsőjéről. A nyolc éves kisfiú, — nevezük Pistának, — el akart utazni. Kihez? Hová? Miért? Mindezt, nem tudta. Arra sem futotta értelméből, hogy szülei közelebbi címével szolgáljon. Mindössze a maga nevét ismerte.

A rendőrség arra hívta fel a szülőket, jöjjenek, vegyék át Pistát. Ha élnek.

Szinte hallottam, mint nyög és sóhajt e gyereknév ólomsúlya alatt a rádió örvényeit cipelő levegőhullám is! Egy nyolc éves apró emberke, kezében talán falatnyi, maszatos kenyérrel, elpiszkolódott szőke, selyemhajú kisfiú, apátlan, anyátlan és illuziótlan, bandukol romos utcákon keresztül az üvegtelen pályaudvari csarnok felé, hogy felkapaszkodjék az első vonatra. Szája, melyben még a tejfogak gyöngéd elefántcsontja csillog, kívülről már öregesen szenvedő. Szemében forróságot érez, hőiesen birkózik a sírásvággal. A fegyverropogás kábulata, az elsodrott anya arca kíséri. Mint aki árvíz elől menekül, az életösztön viteti vele vézna testét valahová. Akárhová, ahol megpihenhet felzaklatott lényre, ahol számba veheti és megsíráthatja, amit elvesztett...

A földönfutó Pista, az ő nyiladozó kis élete, talán elhiszik majd nekem, legmérgesebb szirma volt a rendkívüli rendőrségi hírcsokornak. Ebben a Pistában foglaltatik minden, ami már nem fért bele a rengeteg kiömlött vér nyomán ömlő rengeteg szóba. Vékonyka gyerekhangján ő küldte emberlelkünknek a legtárgyilagosabb tudósítást arról, ami a szívekben tört össze, e tragikus őszutón.

Esztendő végén, mennyi gyerek álmodott a világ minden táján, fürge játékvasútról, mely a szobapadló csepp körén keringve, csillogó mesejáték felé viszi... Pistát üldözte csak rideg, kormos, felnőttvasútra egy kegyetlen december, mely levetette Mikulás nyájas álarcát és cukorka helyett géppisztolyt rejtegetett a puttonyban.

Fojtogató, égő érzés maradt bennem Pista története nyomán. Dadogásra ingerlő, tagolhatatlan valami. S szinte szégyellem: nem is az rendít meg legszilajabban, hogy ez a szegény Pista elsodródott szüleitől, hogy éhezett és kínlódott. Nem.

A legkegyetlenebb, hogy gyermekálmait lötték ki a feje alól. Hogy soha, soha nem fog játékvonatról álmodni többé.

EGY FURCSA BEST-SELLER

A nemzetközi könyvkereskedelemben használatos angol szó párral „best-seller”-nek hívják a legjobban kelendő könyvkiadványt. Átvitt értelemben azt a művet, melynek közönségsikere van. A kelendőség értelmében „best-seller” a Biblia, éppen úgy, mint Marx „Tőké”-je, a telefonkönyv ugyanúgy, mint Shakespéare szonettjei. Sőt, mint az enyhén gúnyoros sajtójelentésekből kitűnik, „best-seller”-ré válhat egy — egyszerű árjegyzék is.

A könyv emberei: kiadók, nyomdászok, kereskedők és írók körében feltűnést, — hogy ne mondjuk: megütközést, — keltett a hivatalos amerikai tájékoztató szolgálat: a U. S. Information Agency jelentése. Eszerint az Egyesült Államok, sőt az amerikai kontinens legolvasottabb könyve az utóbbi két évben egy könyvkatalógus volt. Még pedig a Sears Roebuck & Co nevű áruház, másfélezer oldalas, árjegyzéke. Ez a könyv, — noha nem egészen ingyen vesztegették, — még Európába is több százezer példányban került át, a hazai példányszám pedig csak hét számjeggyel fejezhető ki, azaz — milliós.

E „könyvsiker” több szempontból érdekes. Először: itt a lélektan. A nyomtatott betű misszionáriusai: írók, költők, esztéták, szakírók hüledezve kérdezhetik most: érdemes-e az ólom és papír igájába fogni a szép és rövid életet? Érdemes-e írni, gyötrődni, vállalni a gondolat és kifejezés kettős küldetését? Érdemes-e, ha a legtündöklőbb költői világ, a legékesebb gondolat, a legerőteljesebb kifejezés se érdekli annyira a hajdan nyájasnak titulált olvasót, mint a mindennapi próza breváriuma, a nyomorult test prózai szükségleteinek rideg kátéja: egy árjegyzék?

Az olvasó és olvasás lelki bonctana érdekes következtetésekre lyukadhat a furcsa „best-seller” nyomán. Szóval: az ember, még olvasóvá nemesedett halmazállapotában is, kíváncsibb rá, mennyiért vásárolhat új nadrágtartót a régi helyett, mint arra, hogy az egyetemesség micsoda új törvényeit kodifikálta a szakíró, a költői kép, mely izgalmas fakturájával lepte meg a költőt?

De a két esztendő e „legkelendőbb könyve” elgondolkoztatóan érdekes a kiadó miatt is. A „Sears Roebuck” Amerika legnagyobb áruházkonzernje. Ahogy mondani szokták, varrótútól koporsóig, inggombtól teherautóig, minden képzelhető holmi megkapható a cég típusboltjaiban. Az áruháznak érdekes jelmondata is van, mely tüntetően díszelleg minden Sears áruda főfalán. Afféle „Kraftausdruck”; velős mondás, mely a cég néhai alapítójától származik. „Amíg eladhatok, nem érdekel kik vannak kormányon”.

Mint látható az elmés jelszó nem nélkülöz bizonyos politikai zamatot. Híven az alapító elvszerű és magas erkölcsiséget tükröző megnyilatkozásához, a cég, Amerikának a világháborúba való bekapcsolódásáig propagálta, sőt anyagilag segítette a Hitler rezsimet, méginkább pedig az amerikai fasiszta fészkelődéseket. A csúfos bukás után viszont Mac Carthyban és eszméiben látta a jövő ígérését a cég, tevékeny erkölcsi és anyagi támogatással tüntetve ki a maccarthyzmus kreaturáit.

A politikával tehát nincs szerencséje a konzernnek. Minden kegyence eltűnik a süllyesztőben. Az üzlet azonban vígan megy s végre is, — ez a fontos. Csupán a jelmondatról derül ki lassacskán a kudarcok nyomán, hogy mégsem egészen őszinte.

Searséknak úgy látszik, mégsem mindegy, milyen ideológia kormányoz. A híres mottó határozottan jobbra kacsint, arra a jobbra, mely az emberiség balszerencséje volt. S — végső következtetésben — nem véletlen, hogy Hitlerék és Mac Carthyék mentorai mindig a nagytőke cápái voltak. Erre előbb-utóbb rájön majd talán az amerikai kisémbert is, akinek jelentéktelen centjei tették naggyá Sears urakat s „best-sellerré” másfélézer oldalas, hivalkodó katalógusukat. Ekkor — remélhetően — arra is ráeszmél, hogy a szomszéd boltban épp úgy megvásárolhatja konzervjét, vagy munkaruháját s a szomszéd bolt legalább nem csinál politikát ellene.

Emlékezzünk csak vissza: „best-seller” volt valaha Hitler „Mein Kampf”-ja is.